

ព្រះរាជបណ្ណាល័យកម្ពុជា

កម្មវិធីសិក្សា

សៀវភៅចេញរាល់ខែ ពីព្រះរាជបណ្ណាល័យ

ឆ្នាំគម្របពីរ

ខ្សែ ១២

ក្រុងភ្នំពេញ

រោងពុម្ពរាជការ គូវិវរណ៍ម៉ឺន

គ្រឹ. ឆ្នាំ ១៩២៨

ពុ. ស. ២៤៧១

អ្នកទទួលខុសត្រូវ ជុំ-ម៉ៅ

បញ្ជីរឿង

ទំព័រ

- ១- ប្រវត្តិព្រះពុទ្ធរូបពុទ្ធសាស្ត្រាចារ្យសេដ្ឋីស បាងហ្វាន់សាលាបារាំងសែស
នៅចុងបូព៌ាប្រទេសក្រុងហាណូយរៀបរៀងជាភាសាសៀមព្រះមហា
ពិទ្ធក្រសេមបណ្ឌិតនៅព្រះរាជបណ្ណាល័យប្រែជាភាសាខ្មែរ (ត-ចប់) ៧៧៣
- ២- អំពីលំនាំដើមហេតុនៃការដែលបានស្គាល់ប្រាសាទអង្គរ, លោកវិទ្យាសាស្ត្រ
លូបែហ្វ អត្ថលេខាធិការ នៅសាលាបារាំងសែសនាចុងបូព៌ាប្រទេស
អធិប្បាយ ក្រុមការ ជុំម៉ៅ ប្រែចេញជាភាសាខ្មែរ (ត-ចប់) . . . ៧៨២
- ៣- គតិលោក ឬច្បាប់ទូន្មានខ្លួន ទកញ៉ាសុត្តន្តប្រឹក្សា ឥន្ទ រៀបរៀង (ត)
(អត្ថបទនេះ មិនមានចុះផ្សាយទេ ព្រោះមានបោះពុម្ពជាសៀវភៅហើយ)

ប្រវត្តិព្រះពុទ្ធរូបពុម្ព

សាស្ត្រាចារ្យ សេដេស

ជាងហ្វានសាលាបារាំងសែសនៅចុងបូព៌ាប្រទេស ក្រុងហាណូយ រៀបរៀងជាភាសាសៀម

ព្រះមហាតិទ្ធរ គ្រួសែម

បណ្ឌិតនៅព្រះរាជបណ្ឌាល័យកម្ពុជា ប្រែចេញជាភាសាខ្មែរ

(បឋម)

នៅមានទិសឆ្លើយយ៉ាងទៀត ដែលអាចឲ្យកំណត់សេចក្តីទាក់ទងគ្នារវាងព្រះពុទ្ធអម្បាលនេះ នឹងគោលការណ៍ក្រសួងវិជ្ជាបុរាណ និងអាចឲ្យកំណត់សម័យនៃព្រះពុទ្ធអម្បាលនេះបានផងថា ប្រហែលជាក្នុងពុទ្ធសករាជ ១២៥០-១៥៥០ គឺព្រះពុទ្ធអម្បាលនេះប្រើអក្សរនាគវិដ្តជាអក្សររបស់ឥណ្ឌាប៉ែកខាងលើ សម្រាប់បារាំងគាត់ យេនឌ័រ ។ ខនេះក៏បានដឹងជាក់ច្បាស់ហើយថា ក្នុងរវាងពុទ្ធសករាជ ១២៥០-១៥៥០ មានព្រះសង្ឃឥណ្ឌាប៉ែកខាងលើនាំគ្នាទៅប្រជុំសាសនា នៅស្រុកកម្រាសស្រុកផ្លា និងស្រុកខ្មែរជាច្រើនលើក បាននាំយកទាំងអក្សរឥណ្ឌាខាងលើ ទៅប្រើក្នុងប្រទេសអម្បាលនោះផង ពួកប្រទេសនោះៗ ក៏ទទួលប្រើអក្សររបស់ព្រះសង្ឃដែលមកប្រជុំមួយគ្នាទៅ តែវេលាក្រោយមកត្រឡប់ប្រើអក្សរឥណ្ឌាប៉ែកខាងក្រោម (គឺខាងត្បូង) ដែលធ្លាប់ប្រើមក

អំពីដើមនោះវិញ អាណាចក្រស្រីវិជ័យជាស្រុកតាំងនៅកណ្តាល ពួក
ឥណ្ឌាខាងលើចុះមក តាំងឈប់សម្រាកនៅទីនោះសិន ហើយទើប
ទៅកាន់ស្រុកប៉ែកខាងលើ និងកោះដទៃទៀតទៅ ហេតុដូច្នេះនោះមិន
តោងសង្ស័យឡើយថា អាណាចក្រស្រីវិជ័យ និងមិនមែនជាអាណាចក្រ
ដែលព្រះសង្ឃអម្បាលនោះនាំអក្សរឥណ្ឌាខាងលើទៅប្រើផង ចារឹក
ភាសាសំស្ក្រឹតនៅស្រុកកណ្តាលានក្នុងកោះផ្ទា (ព.ស. ១៣២១) ជា
អក្សរនាគរីនោះ ជាព្រះរាជធម្មនុញ្ញក្រឹត្យម្ចាស់ផែនដី ក្នុងរាជវង្ស
សែលេទ្រូ ជារាជវង្សដែលដឹងពូជឆ្មាថា បានគ្រប់គ្រងប្រទេស
ស្រីវិជ័យក្នុងវេលានោះ ។

អក្សរនាគរីចែបដែលប្រើនៅស្រុកផ្ទា កាលពុទ្ធសករាជ ១៣០០-
១៣៥០ នោះ នៅមានប្រើក្នុងប្រទេសកម្ពុជា (ខ្មែរ) កាលពុទ្ធសករាជ
១៤០០-១៤៥០ មួយវិញទៀតនៅមានព្រះពុទ្ធដែលចារឹកជាភាសាសំស្ក្រឹត
ដោយអក្សរនាគរី សម័យពុទ្ធសករាជ ១៤៥០-១៥៥០ នៅក្នុងប្រទេស
ភូមាទៀតជាតួយ៉ាង ព្រោះហេតុដូច្នេះនោះ កាលរួមសេចក្តីដូចបាន
ពណ៌នាមកនេះ ក៏មានហេតុផលល្មមនឹងសន្និដ្ឋានឃើញថា ព្រះពុទ្ធ
ជ្រោយមន្ទៃយូរនោះ សាងឡើងក្នុងសម័យពុទ្ធសករាជ១៤៥០-១៥៥០ ។

ចែបទី ៣ ព្រះពុទ្ធទី ៣ នេះ គ្រឿងតែងកាយនិងរូបទ្រង់ព្រាយមាន
លក្ខណៈប្រហែលនឹងរូបចម្លាក់របស់ខ្មែរបុរាណ ព្រះពុទ្ធជំពូកនេះដែល

បានឃើញជាច្រើន ដូចយ៉ាងរូប ទី ៤០ ខាងស្តាំ និងមេត្តម្ភ ទី ១ ខាង
ក្រោមនោះ អ្នកដែលបានឃើញរូបចម្លាក់ចុកណា ឬសិលាចារឹករបស់ខ្មែរ
ហើយ រមែងដឹងបានជាប្រាកដតែម្តង រូប ៣ យ៉ាងប្រកបគ្នា គឺព្រះ
ពុទ្ធអង្គគង់លើនាគ ១, ទេវតាមុខបួន ១, ស្រ្តី ១, រឿងនេះសាស្ត្រាចារ្យ
សេដេស បានអធិប្បាយទុកក្នុងសៀវភៅប្រវត្តិ ព្រះពុទ្ធរូបសម្រ្កឹមខ្មែរ
ហើយ ឯរូបទាំង ៣ នេះ ហៅថាព្រះភាទិពុទ្ធ ១, ព្រះពោធិសត្វលោ
កេស្វរ ១, ប្រាជ្ញាធារមិត្តា ១, រូបក្រោយនេះជាគ្រឿងសម្គាល់ថា
ព្រះពុទ្ធជាម្ចាស់អ្នកទ្រង់នូវបញ្ញាកំពូល រូបទាំងពីរដែលធ្វើឲ្យស្គាល់
បានថា ពោធិសត្វលោកេស្វរ និង ប្រាជ្ញាធារមិត្តា ព្រោះរូប
ទាំង ២ កាន់របស់ផ្សេងៗគ្នា គឺព្រះលោកេស្វរដៃលើ ២ ដៃ ១ កាន់
ផ្កា ដៃ ១ កាន់សៀវភៅ ឬក្រាំង ដៃក្រោម ២ ដៃ ១ កាន់ផ្កាឈូក ដៃ ១
កាន់កណ្ត័រទឹកអម្រឹត ឯប្រាជ្ញាធារមិត្តា ដៃសាំកាន់សៀវភៅ ឬ ក្រាំង
ដៃធ្វើកាន់ផ្កាឈូក ម្យ៉ាងទៀតរូបទាំង ២ នេះ មានគ្រឿងសម្គាល់យ៉ាង
ដទៃទៀត គឺមានព្រះពុទ្ធរូបគង់តែនៅក្នុងជាកិរិយាសមាធិនៅត្រង់ជើងសក់
ពីខាងមុខផង រឿងរូប ៣ យ៉ាងប្រកបគ្នានេះ ប្រទះឃើញអក្សរចារឹកខាង
ព្រះពុទ្ធសាសនារបស់ខ្មែរចុកណាជាច្រើន ដូចយ៉ាងពាក្យចារឹកជាភាសា
សំស្ក្រឹតនៅភ្នំបន្ទាយនាង ជាខាងត្បូងទីក្រុមមេ្យឿងឧណ្ណមង្គលបូរី ខែត្រ
បាត់ដំបង ជាពាក្យនមស្សការដល់ព្រះភាទិពុទ្ធ ព្រះលោកេស្វរ និង

ប្រាជ្ញាចារមិតា ជាសេចក្តីគួរនឹងនាំយកមកចុះក្នុងសៀវភៅនេះផង
ព្រោះរឿងនេះ មនុស្សនៅមិនទាន់ជ្រួតជ្រាបច្រើនណាស់ ។

ពាក្យនមស្ការអាទិត្យ

ឧមា ស្កុំ បរមាដាយ វៀមកល្យាយ យោ ឧដោ
ធម៌សម្ពោធិនិមិណាកាយនំ ត្រៃលោក្យមុត្តយេ ។
សូមនមស្ការព្រះបរមដ៏ (អាទិត្យ) អ្នកមានកាតដ៏ល្អិតបំផុត
ព្យាម (ខ្យល់) ជាអ្នកទ្រង់នូវកាយ ៣ យ៉ាង គឺធម៌កាយ សម្ពោធិ
កាយ និង និមិណាកាយ ដើម្បីញ៉ាំងត្រៃលោកឲ្យរួចចាកទុក្ខ ។

ពាក្យនមស្ការព្រះលោកេស្វរ

ភាតិ លោកេស្វរោ ម្ខត្ថា យោ មិតាកត្ថនំ ឧដោ
មិតរស្ម័ប្រកាសនាម កេត្តោរ ឧសិនា ធិវ ។
សូមនមស្ការព្រះ លោកេស្វរដ៏ទ្រង់នូវព្រះអមិតាកត្ថអង្គ
អ្នកមានពន្លឺរាប់មិនអស់ ដោយត្បូង (ក្បាល) ភ្លឺរឿងពណ៌រាយជាងព្រះ
អាទិត្យនិងព្រះចន្ទ ដ៏ផ្សាយរស្មីបានល្មមប្រមាណ ។

ពាក្យនមស្ការព្រះប្រាជ្ញាបារមី

ប្រាជ្ញាចារមិតាខ្យាយ កតរត្យ ឧមា ស្កុំ តេ
យស្យាសមេត្យ សិរិដ្ឋាសិរិជ្ជត្ថមុបេយ្យស ។

សូមឧបសគ្គការដល់ព្រះភគវតី អ្នកដែលបានព្រះនាមថា ប្រាជ្ញា
ចារមិតា ជាអ្នកប្រទាននូវសារពើចំណេះទាំងពួងដល់អ្នក ដ៏មាន
ញាណគ្រប់រូប ដែលដល់នូវព្រះអង្គជាទីពឹង ។

ប៉ុណ្ណោះក៏ល្មមយល់បានហើយថា ព្រះពុទ្ធរូបចម្លាក់ប្រកបគ្នានេះ
ជារបស់ដែលគេរាប់អានច្រើន រាប់អានខ្លាំងយ៉ាងណា ។

ថែមទៀត ៤ ព្រះពុទ្ធសុខោទ័យពុទ្ធសករាជ ១៧០០ ១៨០០ ព្រះពុទ្ធ
ជំពូកនេះច្រើនតែជាព្រះលីលា (គឺព្រះយាន) តែព្រះលីលានេះមិនចំពោះ
មានតែបោះពុម្ពប៉ុណ្ណោះ មានទាំងសិលាទាំងឆ្នាក់យ៉ាងដទៃ ។ ក៏ជាព្រះលី-
លានេះជាច្រើនផងគ្នា ព្រះត្រាស់លីលានេះជារបស់ដែលសៀមក្នុងសម័យ
នោះចូលចិត្តសាងណាស់ ព្រះពុទ្ធរូបចម្លាក់នៅវត្តមហាធាតុខេត្តសុខោទ័យ
ជាតួយ៉ាងនៃព្រះត្រានេះ ព្រះពុទ្ធរូបសម្រ្កឹមទ្វិស្វ័យត្រាស់លីលា ២ អង្គ នៅ
វត្តបញ្ចមបត្តិ (ក្រុងខេត្ត) នោះ ប្រហែលជាបានមកអំពីវត្តមហាធាតុ
ខេត្តសុខោទ័យនេះឯង ឬបើមិនមែនវត្តមហាធាតុក៏វត្តដទៃ តែគាត់បាន
មកអំពីខេត្តនេះជាប្រាកដ ។

សេចក្តីរាប់អានរបស់ជាតិសៀម ក្នុងការដែលធ្វើព្រះពុទ្ធរូបត្រាស់
លីលានេះច្រើនជាងគ្រាដទៃ មើលទៅមិនមែនដោយប្រទះដែហើយក៏ចេះ
តែធ្វើទៅនោះទេ គឺក្នុងកាលពុទ្ធសករាជ ១៧៥០ - ១៨៥០ ជាតិសៀម
កំពុងពង្រីកអាណាខេត្តឲ្យទូលាយចេញទៅបានគម្រាមប្រទេសជិតខាងឲ្យ

នៅក្នុងអំណាច ពួកសៀមនៅសុខោទ័យក៏ដេញពួកខ្មែរដែលនៅតាមដង
 ទន្លេចៅពញា គឺនៅស្រុកស្រីលក់ជាដើម សៀមចូលគ្រប់គ្រងហើយ
 តាំងគោលចារឹកព្រះពុទ្ធសាសនាក្នុងប្រទេសអម្បាលនោះ ចំណែកឯ
 សៀមពួកដែលនៅស្រុកជៀងសែន និងស្រុកជៀងរ៉ាយក៏ដេញពួកមន
 ចេញអំពីដងទន្លេក្នុង ដូចសៀមសុខោទ័យ ព្រះចៅរាមកាំងហង(១) និង
 អ្នកដែលជំណាវង្សអំពីព្រះអង្គ បានសាងព្រះពុទ្ធរូបលីលានេះច្រើនណាស់
 ណា មិនដឹងបើនឹងរាប់នឹងប្រមាណ ព្រះចៅមង្គាយច្បាំងឈ្នះក្សត្រិយ៍
 មននៅស្រុកលំពូន ហើយសាងក្រុងជៀងម៉ៃឡើង ក៏បានទ្រង់សិរព្រះ
 ពុទ្ធរូបលីលាឡើងជាច្រើនណាស់ដែរ គួយដឹង ព្រះលីលាដ៏ល្អដែលព្រះ
 ចៅមង្គាយសាងឡើងនៅស្រុកកុមកាមនោះ មាននៅក្នុងវិហារវត្តកាល
 កតស្រុកជៀងម៉ៃសព្វថ្ងៃនេះ គំនិតសៀមក្នុងសម័យនោះឃើញថា គ្មាន
 អ្វីនឹងល្អស្មើព្រះពុទ្ធរូបលីលា ទើបបានសាងច្រើនដល់ម្ល៉េះ ដែលខ្ញុំចូល
 ចិត្តដូចនេះ ដោយបានឃើញព្រះពុទ្ធស្រាលីលា ដែលសៀមសាងឡើង
 ក្នុងសម័យនោះច្រើនពន់ប្រមាណ ហើយមានទ្រង់ប្រាយល្អៗផង ។

បែបទី ៥ ព្រះពុទ្ធអំពីសម័យអយុធ្យាចុះមកនោះ គឺព្រះពុទ្ធដែល
 សាងឡើងក្នុងកាលក្រោយពុទ្ធសករាជ ១៩៥០ ព្រះពុទ្ធជំនាន់នេះ បើ
 ទោះបីជាវាយតម្លៃថា ថយថោកជាងព្រះជំនាន់មុនៗ ក៏ពិត តែជាបស

១- ក្សត្រិយ៍នេះ ក្នុងវង្សពញារោង ។

មានតម្លៃក្នុងផ្លូវវិជ្ជាជាច្រើនណាស់ដែរ លក្ខណៈជាព្រះទ្រង់ត្រឡឹងបែប
ដូចៗ គ្នានៅក្នុងផ្ទះកែវ នៅមានព្រះពុទ្ធប្រគ្រាផ្សេងៗ គឺអង្គុយខ្លះ ឈរ
ខ្លះ ងើរខ្លះ ជេកខ្លះ ច្រើនធ្វើដោយដ៏ខ្ពកម្រក្សបិទមាស ។

បែបទី ៦ នៅមានព្រះពុទ្ធមួយប្រភេទទៀតជាព្រះតូចៗ ព្រះនេះគួរ
នឹងញែកចេញពីបែបដទៃហើយហៅថាព្រះត្រឡឹងសម័យ ដែលកើតឡើង
នៃព្រះពុទ្ធប្រភេទនេះ ជាភារកម្រនឹងកំណត់ឲ្យច្បាស់លាស់ទៅបាន
តែមួយប្រភេទទៀតជារបស់ចាស់បំផុត គឺបែបដែលហៅថាព្រះគង់ គឺ
អ្នកណាមួយមានព្រះនោះនៅនឹងខ្លួនហើយ អ្នកដទៃកាប់មិនមុត បាញ់
មិនចេញ គេធ្វើឡើងនៅទីវត្ត មានវត្តមួយនៅក្នុងស្រុកលាតូន ឈ្មោះ
ថាវត្តព្រះគង់ ។ នេះ តាំងនៅខាងឆ្វារស្រុកលាតូន ខាងទិសឯជើង
ចម្ងាយអំពីឆ្វារចេញទៅប្រមាណ ១០០ សិរ ព្រះវិហារដែលនៅឃើញ
សព្វថ្ងៃនេះជាបែបថ្មី តែរាងបួសជារបស់ចាស់ សាងតាំងពីគ្រាមនគ្រប់
គ្រងស្រុកលាតូននេះនៅឡើយ មនសម័យព្រះចៅមង្គ្រាយទៅបានជាធំ
ក្នុងទីនោះ កាលពុទ្ធសករាជ ១៧៤០ រោងឧបាសថប្តូវវិហារវត្តនេះគង់
ជាចូជនីយស្ថានមួយកន្លែងក្នុងសម័យបុរាណ ព្រោះនៅឃើញមានព្រះ
ពុទ្ធតូចៗ ច្រើនណាស់ ជាព្រះពុទ្ធប្រគង់ក្រោមដើមពោធិព្រឹក្ស គេធ្វើ
នៅទីនោះជាអង្គុយមកហើយ ជីកទៅបានក្នុងបរិវេណវត្តនេះច្រើនរយ

ច្រើនពាន់ សូម្បីសព្វថ្ងៃនេះក៏នៅរកបានទាល់តែមានសម្តីថា ថាបើអ្នក
ណាមានបុណ្យហើយគ្រាន់តែក៏កាយដំនៅទីនោះ ក៏បានព្រះតែម្តង មិន
ចាំបាច់ដឹកឲ្យជ្រៅទៅទេ ។

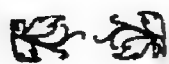
នៅមានព្រះគ្រឿងដទៃ ។ ទៀតច្រើន សឹងមិនអាចនឹងកំណត់
សម័យបាន ទាំងសព្វថ្ងៃក៏នៅមានមនុស្សចូលចិត្តសាងជាប្រក្រតី ។

រឿងព្រះពុទ្ធដែលបានពោលមកហើយ តាំងអំពីដើមដល់ត្រឹមនេះ
ក៏ដើម្បីនឹងសម្តែងឲ្យឃើញថា ព្រះពុទ្ធទាំងឡាយ មានរឿងទាក់ទង
នឹងប្រវត្តិព្រះពុទ្ធសាសនា លទ្ធិទំនៀមទម្លាប់វិជ្ជាជន្មជាងដូចម្តេច ។

សូមឲ្យនឹកដល់ពាក្យទំនាយដែលថា ព្រះពុទ្ធសាសនានឹងអស់ទៅ
ក្នុងកាលគ្រប់កំណត់អាយុ ៥.០០០ ឆ្នាំ ឬនឹងគង់នៅទៀត ២៥.៣០ ឆ្នាំ
តាំងតែឆ្នាំនេះជាដើមទៅ ក្នុងរឿងនេះបើប្រសិនបើកើតជាមហាឧទេកក៏យ
ដែលអាចនឹងចក់ផាត់យករបស់ផ្សេងៗ ជាដើមថា រោងឧបោសថ
វិហារ រូបព្រះសិក្ខា និងរបស់ដទៃៗ ទៀតទៅទាំងអស់ សុំឲ្យសល់
តែព្រះពុទ្ធទាំងឡាយ យ៉ាងប៉ុណ្ណោះ អ្នកប្រាជ្ញបុរាណគឺ សម័យក្រោយ ៥.០០០
ឆ្នាំទៅហើយនោះ កាលបានប្រទះឃើញព្រះពុទ្ធហើយនឹងអាចដឹងបាន
ថា សាសនាដ៏ប្រសើរខ្ពង់ខ្ពស់បំផុតជាងសាសនាទាំងពួង ធ្លាប់បានមក
ចម្រើនរុងរឿងនៅក្នុងអាណាខេត្ត ដែលហៅថាបូព៌ាទិសម្តងហើយជា
ប្រាកដ គឺព្រះពុទ្ធអម្បាលនេះ នឹងសម្តែងឲ្យអ្នកប្រាជ្ញបុរាណគឺ ជ្រួត

ប្រាប់ដល់ព្រះពុទ្ធអង្គជំនាញសាសនា ដែលជាទីរាប់អានរបស់ជនទាំង
ឡាយ ទាំងជាហេតុឲ្យជំនឿដល់ចំណេះវិជ្ជាជាងរបស់ប្រទេសផ្សេងៗ ក្នុង
សម័យផ្សេងៗ ផង ទាំងឲ្យជំនឿ ស្គាល់ទេវតាសំខាន់ៗ ដែលពួក
មហាយានសន្សឹម ។ រាប់អានឡើងក្នុងសាសនាដែលមិនរាប់អានទេវតា
មកអំពីមុនផង បើអ្នកប្រាជ្ញបុរាណគតិ អាចប្រែសេចក្តីចារឹកសង្ខេបខ្លីៗ
ដែលគេចំណាំ តែចារឹកនៅលើព្រះពុទ្ធនោះបានហើយ គេក៏នឹងជំនឿបាន
ថាជាលទ្ធិសាសនាដ៏មានខ្លឹមសារច្រើន ។

កាលបើដូចនេះហើយ ក៏នឹងឃើញថា ព្រះពុទ្ធជារបស់វិសេស
មែន ហើយការរុករានរកព្រះពុទ្ធជាការសំខាន់ណាស់ ក្នុងទីនេះខ្ញុំសូម
អំណរដល់មហាជនអ្នកដែលបានប្រទះឃើញ ព្រះពុទ្ធទុកជាមុនថា សូម
ឲ្យរក្សាទុកឲ្យល្អ ឬនាំទៅផ្ទាយទុកនៅព្រះរាជបណ្ណាល័យកម្ពុជា នោះ
ដើម្បីឲ្យអ្នកប្រាជ្ញពិចារណាមើលលក្ខណៈ ហើយធ្វើសេចក្តីសន្និដ្ឋានឲ្យ
មុតមាំចុះ តែងជាសេចក្តីអធិប្បាយពន្យល់ បោះពុម្ពចំណាយផ្សាយជា
ច្រើនយ៉ាងន័យទៅ ។

អំពីលំនាំដើមហេតុនៃការដែលបានស្គាល់ប្រាសាទអង្គរ

លោក វិកទ័រ គោលបែប អគ្គលេខាធិការ

សាលាបារាំងសេសនៅចុងបូព៌ាប្រទេស អធិប្បាយ

ក្រមការ ជុំ - មេ ធ្វើការនៅព្រះរាជបណ្ណាល័យ ប្រជានិស្សាសន្តរ

(ត - បប)

លុះដល់មកថ្ងៃ ១៥ ដេសម ឆ្នាំ ១៨៩៨ លោកប្អូនខ្មែរ បាន
ចេញការរក ១ ច្បាប់ តាំងសាលាបារាំងសេសនៅចុងបូព៌ាប្រទេស^(១)
ក្នុងកាលនោះតំបន់ខេត្តសាបនៅជាដែនរបស់សៀមនៅឡើយ មានមន្ត្រី
សៀមម្នាក់ស្តីរាជការនៅសៀមរាប ចម្ងាយ ៤-៥ គីឡូម៉ែត្រពីអង្គរ ដើម្បី
នឹងបានទៅមើលអង្គរនោះ អ្នកដំណើរត្រូវទៅសុំសេចក្តីអនុញ្ញាតពីមន្ត្រី
នេះ ឯកិច្ចការដែលស្វះស្វែងរកនោះ បើមិនបានប្តឹងដល់រាជការស្រុក
បានកកទេ នឹងធ្វើមិនបាន ។

សេចក្តីទាំងប៉ុន្មាននេះ នាំឲ្យទទឹងទាស់ដល់សាលាដែលបានតាំង
ចង្អុល ហើយដែលមានរបៀបតាមសាលាបារាំងសេសនៅស្រុកកាកែត

១- សាលាអ្នកប្រាជ្ញនេះមានលោក ហ៊ុនណុត ជាបាងហ្វាងមុនបង្អស់ សាលានេះនឹងធ្វើ
បុណ្យអភិសេកគ្រប់ឆ្នាំទី ២៥ ជាឆាប់ហើយ ឯកិច្ចការរបៀបសាលានេះ បានបោះពុម្ពក្នុង
ប៊ុល្លេតាំងរាល់ឆ្នាំ ។

និងរួម នោះមានកិច្ចការដែលត្រូវធ្វើជាច្រើនក្នុងដាននោះ មិនទាន់បាន
 ចាត់ការរក្សាថែទាំឲ្យដូចជាសាលាឯទៀតផ្សេងៗ ក្នុងស្រុកក្រិក ស្រុក
 អីតាលី និងស្រុកអេក្ស៊ុប នៅឡើយទេ សាលានេះត្រាន់តែជាអ្នកទទួល
 ការ ព្រោះរបស់ទាំងនេះនៅលើដីសៀម រាជការសៀមទទួលសាលា
 នេះ ដោយកោតខ្លាចប៉ុណ្ណោះ តែជាសំណាងណាស់ ស្ថានទាំងប៉ុន្មាន
 នេះ មិនអាចនឹងឃាត់ឃាំងមិនឲ្យធ្វើការ ក្នុងវេលាដំបូងឲ្យបានចម្រើន
 ឡើយ ។

ក្នុងឆ្នាំ ១៩០០ លោកកុំម៉ង់ដង់ លុណោត ដ៏ដ្ឋានស្តង់ត្រូវ
 បានចូលរុករានក្នុងខេត្តសៀមរាប ដើម្បីត្រូវផែនទីនៃប្រាសាទទាំងឡាយ
 ហើយ ១ ឆ្នាំក្រោយនោះវេលាផុតរដូវភ្លៀង កូនសិស្សសាលា ២ នាក់
 ឈ្មោះ ហង់រី ឌុយ ហ្គួរ និង សាលី តារ៉ាប្វី(១) បានទៅកាន់អង្គរ
 ធំ សំណាក់ក្នុងសាលា ១ ដែលបានសាងសង់នៅកណ្តាលព្រៃស្វាយ
 និងព្រៃបួស្សី កិច្ចដែលទៅនេះគឺទៅកាប់ឆ្កាតព្រៃដែលដុះប៉ាន់ប្រាសាទ
 បាយ័ន ហើយពិនិត្យឲ្យសព្វគ្រប់នៃគំនូរនៅកំផែនផ្ទាំង ។

តាំងពី ២ ឆ្នាំមុនប្រាសាទចម្លែកនេះ នៅបាត់ក្នុងព្រៃនៅឡើយ
 កំពូលមុខព្រហ្មដែលគេមិនដឹងប្រាកដ ជាមានមុខប៉ុន្មាននោះ មានវល្លិ
 ដុះពីរ ហើយដើមឈើដុះពីលើ ទៅដល់ទីនោះ ដោយលំបាកខ្លាំង

១- ជាកូនព្យួរលោកការប្តី ជាជាងចម្លាក់មានថ្មីដែរ ។

ណាស់ អស់ទាំងថ្នាក់ដណ្តើរចាក់បែកដាច់ពីគ្នា ហើយស្មៅដុះបាំងជិត
មើលមិនឃើញ ស្វែងរកសម្បត្តិពឹងពាក់ធ្វើ ឲ្យអាលដើរដើរពីបាក់ តោង
យកដៃវែកព្រៃគ្រប់ដំបូង ដើម្បីកុំឲ្យបន្ទាត់ត្រូវមុខ ឯផ្លូវដែលដើរ
នោះមានដុំថ្មដេរជាសព្វគ្រប់ពេញនាំឲ្យអ្នកទៅមើល ជៀសវាងដោយលំ
បាក មានព្រៃដុះចូលរហូតតាមផ្លូវចូលទៅបន្ទប់ធំ អស់ទាំងដើមពោធិ៍
ដើមសម្រោង ដើមកាដុះក្នុងម្លប់ក្រោមដំបូលប្រាសាទ ឬសឈើទាំង
នេះចាក់ប្រទាក់គ្នាដូចជាក្រឡាមនិងមិនចេះអស់ ជ្រៀតចូលទៅក្នុងក្រវែង
ថ្មដែលប្រែប្រួលនោះ នៅបន្ទាប់ព្រៃឈើទាំងនេះ បន្តិចឃើញក្បាច់
ចម្លាក់ដេរជាស ទៅលើជញ្ជាំងនិងសសរខាងនេះ មានរូបទេពអប្សរ
ញញឹមប្រិមប្រិយ ខាងនោះមានរូបអ្នកតាប្រាសាទ ខាងនាយទៅទៀត
មានជញ្ជាំងដែលមានស្វែងរកក្រហមឬលឿង ហើយមានពស់សម្លាប់
កន្លែងស្ទុះរត់ដោយភ័យ ដែលឡើងទៅលើកន្លែងខ្ពស់នោះ ពីបាក់ដោយ
ពន់ពេកណាស់ ហើយជាក្រោយដែលអាល ជាក្រោយដែលសម្រាក
កម្លាំងជាច្រើនដង ទើបឡើងបានដល់ទៅកំពូលប្រាសាទ នៅទីនោះ
ឃើញតែពណ៌បៃតងដេរជាសនៅលើមុខព្រហ្មទាំង ៤ ។

អស់ទាំងសំបុត្រនិងកាសែតមានសៀវភៅរួច ដែលគេបានបោះ
ពុម្ពជាក្រោយដែលគាត់ស្លាប់នោះ ធ្វើឲ្យយើងឃើញសេចក្តីចម្រើននៃ

ការទាំងឡាយ^(១)ចំពោះមុខ គាត់បានសរសេរ ពីថ្ងៃ ១៨ ដេសម ១៩០២
 ថា ថ្ងៃល្អរបស់សាលា អំពីកាប់ឆ្ការ ១ កន្លែង នៅមុខប្រាសាទខាងជើង
 ហើយប៉ុន្មានថ្ងៃក្រោយនោះចន្តិច គឺថ្ងៃ ៣១ ដេសម ដុសលានកំផែង
 ជញ្ជាំង ខ្ញុំយកដៃកម្លាក់ឆ្អឹងសាច់មកល្អៀ ដែលពួនជាប់បំបាក់ក្បាច់
 ចេញ ថ្ងៃស្អែកនឹងបានឃើញក្បាច់ចម្លាក់នៅជញ្ជាំង ច្បាស់ល្អហើយ
 ហើយដល់មកថ្ងៃ ៦ ហ្វែរិយេរ គាត់សរសេរថា ក្បាច់ជញ្ជាំងឃើញ
 ច្បាស់ឡើងហើយ ខ្ញុំមានសេចក្តីសោមនស្សជាប់ផុតចិត្ត នៅវេលា
 ដែលឃើញស្នូននឹងដីបានបើកចេញ ហើយបានឃើញរូបចម្លាក់នោះមាន
 សណ្ឋានដូចជារសំរើកឡើង ។

មិនមែនជាការឆ្ងាយជាដាច់ខាត ដែលលើកថ្មទៅដាក់នៅកន្លែង
 ចាស់ ដោយថ្មទាំងនោះជួនកាលជាប់នៅនឹងអ្វីចន្តិច ។ អស់ទាំងតួល
 រៀនទម្លាប់ប្រើឡូតាមបែបដែលបង្កើតឲ្យប្រើការ ដែលកាប់តាស់ឫស
 ឈើនិងវល្លិចេញនោះ មិនមែនមិនលំបាកឡើយ ជួនកាលមែកឈើ
 ទ្រុតទៅលើជញ្ជាំងមានដើមឈើដុះស្អាតលើថ្ម ហើយធ្វើឲ្យថ្មបាក់បែក
 ដោយកន្លែង តែធ្វើសបន្តិចនាំឲ្យស្រុតធ្លាក់កំពូល ១ ឬស្រុតបាត់ដំបូល
 ១ លុះការតាស់កាយដុះលានជញ្ជាំងឆ្លងល្អម នឹងពិនិត្យមើលក្បាច់
 ដែលធ្លាក់បាននោះ ក៏គាត់ចាប់រៀបចំថតយក ឯកិច្ចការដែលលាន

១- សាលិកាប្តី អំពីប្រាសាទអង្គរ (ពិសេស ១៩០៤) ។

កញ្ចក់នោះ គេបានរៀបចំខ្លួន ១ ប្រក់ស្បូវបាំងហ៊ុមជិត នៅគោកសងក
ដង្ហើមត្រឹម ៣៣ អង្សា ហើយលាងពេលយប់ ។

ពោះណាជាមានព្យាយាម និងបានសង្ឃឹមធ្វើទាំងអម្បាលនេះ ក៏
ព្រៃនោះនិងប្រាសាទទាំងនេះ ហាក់ដូចជាវត្តមានការធំ ។ ដែលត្រូវ
តែធ្វើដល់ប្រាសាទបាយ័នជាច្រើនទៅទៀត មោទនសៀវភៅប្លង់
សរសេរក្នុងលិខិតទី ៨ របស់គាត់ជាដូចនេះ ។

ខ្ញុំឃើញថាយើងធ្វើការមានប្រយោជន៍ យើងបានរកឃើញអស់
ទាំងប្រាសាទ ដែលមានតែអ្នករុករានរក ដោយពិតដូចយ៉ាងលោកម្ស-
រ៉ា, ដឺឡូតារ៉ា, ដឺឡូក្រេ, អេម្លីដឺយេ ទើបបានរកឃើញ យើង
បានរករបស់ទាំងនេះឃើញអស់ ហើយចាប់ធ្វើជាថ្មឡើងវិញ យើង
មានសេចក្តីអំណរនិងសេចក្តីស្ម័គ្រចង់ពេកណាស់ ហើយក្នុងសំបុត្រដ-
ដែលនេះ មានសេចក្តីជាដូចនេះ ខ្ញុំរឹងរឹតតែស្រឡាញ់ព្រៃស្បាតឡើង
ចង្អុលម្តង ។ ។

លោកសង្ឃទាំងឡាយ កាលដើមមិនរស់ឡើយ ហើយក្រោយ
មកចូលជួយក្នុងការនេះ បានជ្រៀតចូលទៅក្នុងចំណោមពួកគូសី ជួយ
លើកថ្មចេញ នៅវេលាដែលលោកសង្ឃទាំងនេះនិមន្តកាត់កណ្តាលថ្ងៃ
នោះ មើលទៅស្បែកចិត្តហាក់ដូចជានេះភ្លើង មានលោកសង្ឃជាច្រើន
ចាប់ឈឺគ្រុន ហើយ មោទនសៀវភៅប្លង់ ក៏ថែទាំជម្ងឺឲ្យ ឯបារាំង

សេសទាំង ២ នាក់នេះទៀត ក៏ចាប់ឈឺឈាមក្រោយនោះបន្តិចដែរ ដោយ
អំណាចភេទអាតាសមិនល្អ ហើយមុននឹងចូលផ្ទះមក មានសៀវ
ការប្លែក កត់បទក្តីថាដូចនេះ យើងតាំងចាប់ឈឺហើយដោយអំណាច
ជម្ងឺគ្រុនចាញ់ ។

ឯការដែលបានធ្វើនោះ ក៏អាក់ខាននៅកណ្តាលខែហូររំយេ
មានសៀវ ឌុយ ហ្វូរ ក៏ទៅឯស្រុកលាវ មានសៀវការប្លែក ក៏ត្រឡប់
មកក្រុងក្នុងពេញវិញ មានរទេះ ១៨ ផ្ទុកប្រដាប់ថតនិងពុម្ពមក ។

លុះដល់រដូវក្តៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ គាត់ត្រឡប់ទៅអង្គរវិញ សេចក្តី
អំណាចដែលគាត់នឹងបានឃើញប្រាកដនោះ នាំឲ្យគាត់សរសេរទុកប្តីនាន
ចម្លាក់នេះដែលគេទុកដាក់គាត់ជាសិស្ស របស់ស័ង្សហ្វូនស្វាដែលគេមិន
ស្គាល់ ។ ឯចារឹកដែលគាត់សរសេរនោះថាដូចនេះ “ខ្ញុំដកលើពួក
របស់ខ្ញុំដែលខ្មែរធ្វើ ហើយមានសេចក្តីខ្លាចប្រមូល ដោយអស់កម្លាំង
និងធ្វើការពិបាក ក្នុងព្រៃទាំងអស់ស្វាត់ជ្រៀប អស់បក្សទាំងឡាយ
សម្លឹងដកអស់ មានតែសត្វអនុប្រាណច្នៃនូវតន្ត្រី មានសត្វតូច ។ ជាអនេក
ដែលរស់ដោយថ្ងៃនិងដោយពន្លឺ សត្វទាំងនេះប្រគំតន្ត្រីពួកនិងពងជុំវិញ
សាលា តាមបែបភាសា តែរៀងខ្លួន តាំងពីសត្វវៃធំដែលមានសម្លេងខ្លាំង
ទៅដល់សត្វតូច ដែលមានសម្លេងស្រួចដូចជាមូល សម្លេងសត្វទាំង
ប៉ុន្មាននេះនាំឲ្យទ្រហឹងអីតក្នុងវិចិត្រក្សមនុស្សដែលសរសេរទាំងប៉ុន្មាន

បន្ទាត់នេះ មិនមែនជាមនុស្សមានកម្លាំងមាំមួនឡើយ គឺជាមោទស្សៈ-
 ការប្តូរឆ្នាំ ១៩០១ នោះឯង ការដែលរើរករបស់បុរាណនៅស្រុកអណ្តាម
 គឺស្រុកយួននាំឲ្យគាត់អស់កម្លាំង ហើយការដែលគាត់បានធ្វើនោះក៏បាន
 ហើយស្រេច ទើបគាត់ដល់មរណភាព ២-៣ខែក្រោយនោះ នៅស្រុក
 ព្រៃនគរក្នុងតាយុ ៣៤ ឆ្នាំដោយជម្ងឺមួល ការទាំងឡាយដែលមីស្សុង-
 ឌុហ្គ-ការប្តូរបានប្រមូលផ្សំនោះ ពួកកុម្មុយនិស្តក្បាច់អលង្ករណ៍នៅច្រទេស
 ឥណ្ឌូស៊ីន បានបោះផ្សាយឡើងក្នុងឆ្នាំ ១៩១០-១៩១៣ ហើយដាក់
 ចំណងជើងថា “បាយ័នអង្គរធំ” អស់ទាំងរឿងរ៉ាវដែលជាប់នៅជញ្ជាំង
 ប្រាសាទដ៏ប្រសើររបស់ខ្មែរ ។”

ការ ដល់ចេះជំនក្នុងរឿងរ៉ាវនៅកន្លែងជញ្ជាំងនេះ ជាមានប្រយោជន៍
 ណាស់ ដើម្បីរកសេចក្តីសុវិល័យរបស់ខ្មែរ លោកគ្រោសលីយេបាន
 តែងសេចក្តីជំនួយសម្តែងជាតិខ្មែរក្នុងសៀវភៅលោក^(១) ហើយគោលដើម
 នោះមិនអន្តរាយទៅណាឡើយ ឯរឿងរ៉ាវនៅកន្លែងជញ្ជាំងអង្គរវត្តទាំង
 ប៉ុន្មាននោះ ក្រៅពីក្បាច់អលង្ករណ៍សុទ្ធតែធ្លាក់ជារឿងរ៉ាវទាំងអស់ ដែល
 មានរឿងខ្លះធ្វើតាមរឿងស្រុកឥណ្ឌូ ឯរឿងរ៉ាវដែលធ្លាក់នៅប្រាសាទ
 បាយ័ននោះបានចារឹកជាអក្សរធ្វើឲ្យយើងបានដឹងជាប្រាកដ អំពីពន្យារការ
 ក្នុងមហាជ័យកាល គឺអំពីជ័យជំនះនិងអប្បរាជ័យ អំពីតយុទ្ធចំបាំងលើដី

១- ការរីករាលដាលនៃអំពើជាតិខ្មែរ (លើសឆ្នាំ ១៩២១) ។

និងក្នុងសមុទ្រ អំពីស្តេចយាងទៅកាន់ទីសំរេងនិយស្ថាន អំពីសេចក្តី
សោមនស្សរបស់បណ្តាកស្រ្ត អំពីពិធីបុណ្យក្នុងសាសនា រឿងរ៉ាវផ្សេងៗ
នោះឃើញធ្លាក់តត្នា ១ ដុំ ១ កណ្តា មិនមែនជាតរឿងគ្នា រហូតដូចជាកាំ
ប្រព័ន្ធនោះឡើយ ចម្លាក់ទាំងនេះបង្ខំនូវសេចក្តីគោរព និងការសឹក
សង្គ្រាមរបស់ស្តេចដែលព្រះព្រហ្មទ្រង់ ហើយដែលហាក់ដូចជាកាន់
កាប់ការផែនដីនោះ ដោយមានពួកកាន់សាសនាព្រះឥស្សរជ្ជយផង តើ
នរណាជាក្សត្រយ៍នោះ គឺជាយសោវរ្ម័នជាក្សត្រយ៍ដែលគេថាបានសាង
អង្គរធំបង្កើត ហើយដែលចាប់គ្រងរាជ្យក្នុងឆ្នាំ ៨៧៩ នោះឬអ្វី សេចក្តី
មិនព្យាសំប្រាកដមាននៅឡើយ លើប្រាសាទបាយ័នព្រមទាំងក្សត្រយ៍
ដែលសាងប្រាសាទនេះ ពិតមែនតែមានរឿងរ៉ាវខ្លះបញ្ជាក់ក្នុងសេចក្តី
នេះ(១) ហើយម្យ៉ាងទៀតក្នុងវេលាសព្វថ្ងៃនេះ គេមិនអាចនឹងឈ្លង
យល់បានអំពីគេព្រះដែលគេគោរពនៅប្រាសាទបាយ័ននោះ សេចក្តី
រិះរកទាំងនេះមិនអាចជ្រះស្រឡះឡើយ ដោយការដែលរកឃើញជាខាង
ក្រោយ រឹតតែនាំឲ្យបានសេចក្តីច្រើន ជាប់ទៅលើចំណោទយ៉ាងជ្រៅ
របស់ប្រាសាទបាយ័ន ។

(១) ក្នុងរឿងរ៉ាវពន្យារការអំពីស្រុកខ្មែរចាស់នោះមានសៀវភៅមួយច្បាស់ បានតែងតែ ១ បរិច្ឆេទ
ហ៊ុនសំខាន់អំពីក្សត្រយ៍នេះ ដែលគេអាចនឹងទុកដាក់បានថាជាស្តេចគម្ពីរក្នុងរឿងរ៉ាវរបស់
ស្រុកអាយ ។

លក្ខណបញ្ញត្តិ នៃសេចក្តីសញ្ញាបារាំងសែសនិងសៀម កាលពីឆ្នាំ ១៩០៧នោះ មានសេចក្តីថា ត្រូវប្រគល់ឲ្យក្រុងកម្ពុជាវិញ ខេត្តសៀម រាប ១ សិរីសោភ័ណ ១ និងបាត់ដំបង ១ ដំបង់ខេត្តសាបនោះ ក៏ចូលទៅ ក្នុងដែនដែលបានមកវិញដែរ ក្រុងបារាំងសែសជាប់កិច្ចត្រូវបែបចំរក្សា នៃប្រាសាទអង្គរ ។

តាមទំនាយរបស់អ្នកស្រុក ដែលជាតិពរទុយតេស្តាភ័ក្ត្រឈ្មោះវីបា ដឺណ័រ បានចារឹកទុកក្នុងឆ្នាំ ១៣០០នោះថា ៖ ក្រុងចាស់របស់ខ្មែរត្រូវ មានប្រទេសដទៃមកសាងជាថ្មី បើសិនប្រាសាទអង្គរជាថ្មីឡើងវិញនោះ ជាការប្រព្រឹត្តិអំពើល្មើសជាឧក្រិដ្ឋ ប៉ុន្តែគេអាចនឹងចេញប្រសេចក្តីវិនាស និងការពារកុំឲ្យវិនាសដោយព្រៃឈើទៀតបាន ។

កាលក្នុងរាជ្យសៀមនៅឡើយប្រាសាទបុរាណទាំងនេះ បានប្រគល់ ឲ្យលោកសង្ឃរក្សា អស់ទាំងលោកសង្ឃទទួលអ្នកដំណើរ និងអ្នកទៅ មើលនៅក្នុងប្រាសាទ បោសសំអាតទីធ្លា ថែវនិងដំណើរ អុជទៀន ធ្លុះនៅមុខព្រះពុទ្ធរូប ដែលបានជួសជុលនិងលាចឡើងជាថ្មី សេចក្តី គោរពអ្នកបួសទាំងនេះ ផ្សាយដល់រូប ដែលបាក់ចែកដោយចំណែក ។ ហើយជួនកាលក៏ដើរទៅរក បំណែកព្រះហស្តនិងព្រះកេស ដែលបាក់ បែកខ្ចាត់ខ្ចាយក្នុងព្រៃ ប៉ុន្តែសេចក្តីគោរពស្តុតត្រង់របស់លោកសង្ឃទាំង នេះ នាំឲ្យមានគ្រោះកាចដល់ប្រាសាទ គេដឹងថាការជួសជុលដែលមិន

ប៉ុនប្រសប់នោះ នាំឲ្យអន្តរាយដល់ប្រាសាទចាស់ ប្រទេសអាស៊ីលើក
 តែស្រុកជប៉ុនចេញនោះ មិនបានបោះចងក្បងខ្នាតចោលឡើយ អស់
 ស្តួចទាំងឡាយដែលជាទំនើបថ្មី នៅស្រុកហៀរម៉ានី (ភូមា) និងនៅ
 ស្រុកស៊ីឡង់ (កោះលង្កា) បានជាតាងដល់យើងជួបបរិច្ចាណិ ឯខ្មោង
 ទ្វារអង្គរវត្តដែលធ្វើតនោះ បានធ្វើអំពីថ្មភក់ ហើយកាលក្នុង ១០០ឆ្នាំ
 មុននោះ គេបានរើសយកកំពូល ១ ទាំងមូលដែលល្អជាងគេទៅឯស្រុក
 បាងកក ហើយយកទៅសង់នៅក្នុងកំផែងវត្ត និងមានសេចក្តីវែងឆ្ងាយ
 ពេកណាស់ ប្រសិនបើរៀបចំអំពីសេចក្តីដែលគេបានធ្វើ ឲ្យអន្តរាយ
 នៅអង្គរវេលាមុន ដែលបាក់និស្សមកដល់ បើដូចនេះគ្រាន់តែធៀប
 សេចក្តីតែ ១ ១ក៏ជួនហើយ គឺអំពីប្រាសាទបាពួននៅមុខខាងកើតនៃប្រា-
 សាទនេះ មានកែប្រែ គឺបានប្រមូលផ្តុំផ្សំដុំថ្មដែលខ្ចាត់ខ្ចាត់ចេញផ្តេស
 ផ្តាស ដើម្បីជាតុទ្រូចដ៏ធំឡើង រឿងរ៉ាវនោះ មានជាច្រើនទៅទៀត
 អំពីដែលគេបានធ្វើចំផ្លាញឲ្យខូចអន្តរាយនោះ លុះតែចាត់ការថែទាំផ្សេង
 លើប្រាសាទនេះ ទើបបានគង់រឹតថេរតទៅទៀតបាន(១) ហើយមានវត្តជា
 ច្រើន ទើបសាងថ្មីនៅក្នុងខេត្តសៀមរាប នោះបានយកថ្មចារឹកនឹងកន្លែង
 ប្រជុំបុរាណមកសាង ។

១- អំពីការចម្លាក់ប្រាសាទនេះដែលគេលើកទុកជាឆ្នើម ក្នុងក្បាច់ចម្លាក់ខ្មែរ នោះឲ្យ
 មើលរឿងក្បាច់នៅឯកញ្ចប់បាពួន ដែលមោទស្សីរុក្ខិហ្វូណ្ឌាតបានតែងពីឆ្នាំ ១៩១០ (បុល្លីពាំង)
 ព្រមពុំមីស្បងក្បាច់អល័ង្កណ៍ក្នុងប្រទេសឥណ្ឌូស៊ីន) ។

ដោយអំណាចសញ្ញាត្រេតេធិឆ្នាំ ១៩០៧ នោះសាលាបារាំងសែស
នៅបុរីបូព៌ាប្រទេស មានអំណាចជាអ្នកត្រួតត្រានៃអង្គរគ្នាអ្នកឯណា ១
នឹងរឹងទទឹងបាន ឥឡូវនេះ សាលានេះអាចនឹងចាត់ការរកតាមលំអាន
ដែលមានសៀវ ហង់រីប្រាម៉ង់ ជាចាងហ្វាងក្បាច់អលង្ករណ៍ បានតុប-
តែងឡើងក្នុងការរកនៅស្រុកកណ្តាល ការដែលតាំងភ្នាក់ងារម្នាក់ឲ្យ
ត្រួតត្រានឹងថែទាំរក្សានៃប្រាសាទបុរាណនេះ ប្រហែលជាមានប្រ-
យោជន៍ពន់ពេកណាស់ ដោយហេតុនេះ ទើបសាលាបានរើសយកខ្លួន
មានសៀវសង់កុំម៉ែ ដែលជាពួកក្រុមនៃសាលាដ៏ធ្វើវិទ្យាសាស្ត្រហ្វូស
អង្គរក៏តាំងមានអ្នកថែរក្សាថែទាំនៅយ៉ាងក្បាច់នៃប្រាសាទ តាមបែប
ដែលគេបានធ្វើ ឯប្រាសាទនៅក្រុងវែរសែននិងនៅក្រុងហ្សឺនៃណ៍ ។
កិច្ចការជាដំបូងនោះ គឺកាប់ឆ្ការព្រៃអង្គរវត្ត និងជួសជុលកន្លែងនានា
ដែលខូចខាតបាក់បែកជាច្រើនជាងគេ ប្រាសាទយ៉ាងធំ ដែលមាន
ប្រះនិងកំផែងនៅកណ្តាល ដែលមានទីបរិវេណនិងទីធ្លាក្រាលថ្ម ទំហំ
ធំជាង ១០០ ហិកតា ក្នុងកាលនោះកប់បាត់នៅក្នុងព្រៃស្ងាត់នៅឡើយ
ដូចកាលជាទីលោកឧដារត៍ដ៏ឡាត្រៃដែរ គេដើរវេន្លើនៅកណ្តាលវាល
និងថ្ងស្សី ត្រូវតែខំប្រឹងយ៉ាងយូរហើយអត់ធ្មត់ ទើបអាចនឹងសម្រេច
តាមប្រក្រាមដែលសាលាចាត់ចែងបាន គេខំផ្សំម្តងៗដើម្បីផ្គុំនៅផ្ទុយ
ដែលក្រាលថ្មនិងខឿនដែលមានក្បាលនាគ ដុំថ្មដែលបាត់បង់ទៅនោះ

រកឃើញឡើងវិញក្នុងស្នាមភ្លោះ បណ្តោយតម្លាខ្លី ហើយក្រោយ
បន្តិចត្រួត មក គេបានកាប់លំដើមឈើជម្រះស្មៅនិងកាត់វល្លិចេញ គេ
ទុកតែដើមពោធិ៍ដែលល្អៗ និងដើមត្នោតខ្លះ អស់ទាំងទីធ្លានិងថែវនោះ
បានរាងពីដើមឡើងវិញ នៅខ្វះតែគ្រឿងតុបតែងពីសំពត់ និងពីឈើ
លាបថ្នាំនិងលាបមាស អស់ទាំងរូបស័ង្កត់ថ្មនិងរូបនាគនោះ នៅឈរ
លើកន្ទួនដដែល ហើយឯស្រះនិងត្រពាំងនៃប្រាសាទនោះ ក៏បានដុស
លាងសំអាតដល់បាត ហើយមានទឹកដក់នៅ ដុះដើមឈូកក្រហមស
ឈររហង់ ។

ក្នុងវេលាជាមួយនេះ បានចាត់ចែងការនៅអង្គរធំ ដែលជាទីក្រុងធំ
មានជញ្ជាំងកំផែង បានកាប់គ្រាប់ព្រៃក្នុងដំបងដែលចាញ់ជាន់គេ ក្នុងព្រៃ
នោះដែលដុះប៉ាន់ទ្វារចូលទាំង ៥ គឺពីនោះគេបាននឹកទៅឯប្រាសាទបា-
យ័នទៀត ប្រាសាទនេះយើងក៏បានដឹងហើយ គឺមានសៀវភៅយូរ-
ការប្លែក បានតាស់កាយកន្លែងខ្លះទៅហើយ ប៉ុន្តែរូបចម្លាក់នោះនៅកប់ក្នុង
ស្មៅណាមួយនៅឡើយ ឥតមានចាប់ធ្វើការអ្វីឲ្យមាំមួននៅឡើយទេ ការ
កាប់គ្រាប់ព្រៃនៅប្រាសាទបាយ័ននោះ នាំឲ្យមានពាក្យនិន្ទាដូចកាលក្នុង
២៥ ឆ្នាំមុននោះ មានពាក្យនិន្ទាដល់លោក កុំមង្គលីយ៉ាក្នុងប្លង់ ដែល
បានកាប់គ្រាប់ព្រៃក្នុងស្រុករ៉ូម មានបណ្តាជនខ្លះស្តាយស្មៅដែលសត្វព្រៃ
ធ្លាប់ស៊ីលើព្រះលានដែលឈើព្រៃដុសលប់ ហើយដែលមានលក្ខណៈល្អ

ដុះក្រាលពេញទៅលើប្រាសាទបុរាណនោះ មិនតែប៉ុណ្ណោះ មានតាំង
អ្នកដំណើរដែលដើរតែងសេចក្តីបានបញ្ចេញនូវសេចក្តីប្រាថ្នាថា សុំឲ្យ
បានឃើញព្រះដុះលើប្រាសាទបាយ័នទៀត ហើយឲ្យបានមានភាពថែប
ដូចកាលដើមវិញ ។

គួរតែរំលឹកសេចក្តីនេះថា ប្រាសាទបាយ័នជាកំរងនៃក្បាច់អលង្ករណ៍
ខ្មែរ មានប្រយោជន៍ដល់អ្នករៀនចង្វាក់ និងអ្នករៀនពន្យារតារ ហើយ
ការដែលពិនិត្យមើលនោះ លុះតែប្រាសាទតាំងមូលមានពន្លឺចាំងចូល
ច្បាស់ ទើបនឹងពិនិត្យបាន យើងបន្ថែមសេចក្តីនេះទៀតថា ក្នុង ២-៣
ឆ្នាំទៅមុខ ប្រហែលជាប្រាសាទបាយ័ននេះផ្លាស់ប្រែរាងរៅចេញ ដោយ
គេបានត្រួតត្រាកាប់ធ្លាក់ព្រៃចេញ ។

វេលាដែលបានតាំងក្រសួងរាជការក្បាច់អលង្ករណ៍ជាទីច្នៃ នៅអង្គរ
នោះ បានតាំងរាជការមេព្រៃជាចន្ទាច់ទៅទៀត ។

លោកសារលីពែររ៉ូល បានអធិប្បាយខាងចុងសេចក្តីរបស់លោក
អំពីរឿងរាជធានីម្នាក់ដែលផ្គុំក្នុងព្រៃ អំពីការដែលមានឡើងជាក្រោយ
រាជធានីនោះក្លាយថា មាននាងទេវកញ្ញា ១ បានធ្វើឲ្យព្រះដុះឡើងជុំវិញ
ក្នុង ១៥ ម៉ឺនុត ប្រហែលជាដែលគេគិតកាប់ធ្លាក់ស្បែក និងបន្ទាចព្យាបាល
ផ្លូវនិងភិក្ខុ ហើយធ្វើឲ្យមានអាកាស ដល់ឈើតាំងឡាយនោះឯង ។

ឯខាងចំណែកអង្គរនោះ ត្រូវតែធ្វើព្រៃឲ្យបាត់ស្បែកជាដើម ហើយ

គ្មានធ្វើផ្លូវ បោចវល្លិ៍និងបូសជ្រក់ឲ្យលូតលាស់ច្រើនពាន់ពេក និងរៀប
 ចំឲ្យដុះតាមបែបយ៉ាងល្អ ក្រោយតមកទៀតព្រៃដែលបណ្តាលឲ្យគ្រុន
 ចាញ់ដែលមានជុំវិញប្រាសាទនោះ ត្រឡប់ទៅជាសួនព្រៃធំដែលមាន
 មនុស្សថែទាំដ៏ផ្គិតផ្គង់វិញ គឺហៅថាសួនអង្គរអស់ទាំងស្រុងហើយក៏លែង
 ដុះផ្លែឈើដើមឈើដែលគេត្រួតត្រាថែទាំទៀតហើយ ។ សព្វថ្ងៃនេះមាន
 តែដើមឈើចាលធំៗ រាងស្រលូតដុះជាជួរដេរជាសទៅ ។

ពួកអ្នកដំណើរទាំងឡាយ ដែលទៅដោយរថយន្តក្នុងរដូវត្រជាក់
 ដើម្បីនឹងមើលប្រាសាទអង្គរ នោះមើលតែប្រាសាទធំៗ កំណត់ពីរថ្ងៃ
 ទើបបានចប់ឥតមានសម្រាក ក្នុងគ្រាឥឡូវដោយអំណាចការដែលបាន
 ធ្វើថ្មី នោះនឹងមើល ១ ស្របក់អាចចប់បាន ហើយបណ្តាជនទាំងនេះ
 មិនអាចនឹងសន្សំរយ អំពីសេចក្តីខំសង្កត់ដែលចម្រើនឡើង ដើម្បីការពារ
 ដល់ជនទាំងនេះ សេចក្តីនឿយព្រួយឥតប្រយោជន៍ និងការពារនៃគ្រុន
 ចាញ់ កុំឲ្យដឹកដល់ផង(១) ។

ពិតមែនតែបានកែកែប្រែបែបភេទព្រៃ ដែលដុះក្នុងប្រាសាទក្នុងប៉ុន្មាន
 ឆ្នាំមុននេះ ប៉ុន្តែការកាប់ឆ្ការនេះមិនទាន់សព្វកន្លែងនៅឡើយ នៅមាន

(១) អំពីរឿងនេះយើងរត់សម្គាល់ អំពីដែលបានបង្កើតក្រុមសង្គណាការ ១ ដែលហៅ
 ថា “ក្រុមសង្គណាការបណ្តាមិត្តនៅអង្គរ” ហើយក្នុងពួកអធិបតីក្រុមនេះទាំងឡាយមានអោន-
 សៀវសារលំក្រវែល ១ បានជួយដោយកម្លាំងនិងចំណិតគិតនឿយព្រួយជាច្រើន ដើម្បីឲ្យ
 អ្នកដំណើរបានដឹងស្គាល់ ។

កន្លែងខ្លះ ដែលសាលានៅមិនបានកាច់ផ្ដាច់ចោលដែរ វេលាណាដែលគេ
គេចចេញពីផ្ទះ ដែលអ្នកដំណើរទាំងឡាយបានដើរនោះ ហើយចូល
ទៅកាន់ផ្ទះនេះដែលស្នាមកង់ស៊ីខ្លួនជ្រៅទៅ មានតែរទេះគោជាតិស្រុក
កាយយ៉ាងស្រាល ។ ទើបទៅរួច នោះគេនឹងឃើញព្រៃស្រាងត្រសុំសា-
ខាមានម្លប់ត្រជាក់ល្អឥតប្រែប្រួល ប៉ុន្តែមាននៅតែទិសខាងជើងខាង
តាយព្យាបាលដែលមានព្រៃឈើយ៉ាងល្អ ។ លុះជិត ។ ទៅ ទើបនឹង
ប្រាសាទទៅ ព្រៃទាំងនោះកាន់តែក្រក់ឡើង មិនរាបសាដូចកន្លែង
ដទៃទៀត ព្រោះមានទឹកលិចជាញឹកញយ ព្រៃនេះនឹងល្អបានលុះតែកុំឲ្យ
មានអ្វីមកទើបទាល់វេលាដែលដុះឡើង ក្នុងតំបន់ទាំងនេះហើយដែល
មានសត្វព្រៃជាច្រើន ដែលពួកអ្នកដំណើរ និងពួកអ្នករកវិជ្ជាក្បាច់
អលង្ការ បណ្ដាញចេញពីទីប្រាសាទទៅ បណ្ដាសត្វទាំងឡាយនោះ
មានសត្វចោចសម្លេងថ្លាថ្លា សត្វរមាំងមានស្នែងទន្ធាំ និងសត្វឈ្នួស
សត្វមាន់ព្រៃក៏មានច្រើននៅទីនោះ ហើយឯខ្នាតទឹកមិនក្រប៉ុន្មាន ។

លោកសង្ឃកុំម៉ែមរណភាពទៅ កាលពីថ្ងៃ ២៩ កើត ១៩១៦

ដោយចោរជាតិស្រុកកាយសម្លាប់ អ្នកដែលជំនួសលោក គឺលោក

ហង់រីម៉ារក់សាល់ ដែលជាអ្នកថែរក្សាកាន់កាប់ អង្គរសព្វថ្ងៃនេះ(១) ។

សំបុត្រចករបស់លោក ហង់រីម៉ារក់សាល់ មានសេចក្តីថាការដែល
លោកសង្កេតមើល បានចាប់ផ្តើមនោះ មិនទាន់សម្រេច ដោយលោក
មរណភាពទៅ គេបានចាត់ការជាថ្មី លើប្រាសាទទាំងបីនានានៅក្នុងព្រៃ
គឺប្រាសាទបាពួនដែលគេបានកាប់ឆ្កាតាំងពីឆ្នាំ ១៩០៧ មក ប្រាសាទ
វិមានអាកាស ព្រះលានរបស់ស្តេចគម្ពីរ មានរូបអសុរនិងនាគមនុស្សជា
ច្រើនផ្លូវ ប្រាសាទទេពប្រណម្យមានពុទ្ធរូបបួនយ៉ាងធំនៅនោះ ដោយ
អំណាចការទាំងឡាយនេះ យើងនឹងបានសេចក្តីចម្រើនជូនបរិបូណ៌យ៉ាង
ឆាប់ ក្នុងប្រជុំប្រាសាទទាំងនេះ ដែលអាចនឹងបានជាគ្រាប់ពូជនៃក្រុង
ដែលមានកំផែងជុំវិញ ហើយដែលលោកកុំម៉ែហៅថាកន្លែងប្រជុំនៃអង្គរ
ធំ ប្រាសាទឯទៀតជាច្រើន ដែលនៅក្រៅកំផែងនោះ គេក៏បានរកឃើញ
ក្នុងព្រៃទៀត គឺប្រាសាទតាកែវនិងបន្ទាយក្តី ដែលមានស្រះ១ ហៅថា
ស្រះស្រង់ ហើយក្នុងឆ្នាំមុន ១៩០៩ គេបានរៀបរូបទេវតាទាំង ៥៤ ធំៗដែល
នៅតម្រៀបនៅមុខទ្វារជ័យ តាមបណ្តោយផ្លូវនោះឲ្យនៅលើកន្លែងសង់

១- លោកកុំម៉ែ បានចេញផ្សាយក្នុងប៊ុល្លេតាំងសាលាបារាំងសេសនៅក្នុងប្លូកប្រទេស អំពី
ការទាំងឡាយដែលបានធ្វើអង្គរ សៀវភៅដែលលោកបោះពុម្ពនោះ បានជាអ្នកនាំផ្លូវនៃអ្នក
ដំណើរទាំងឡាយ ដោយមានរៀបរាប់ជូនល្មមអំពីទ្រង់ទ្រាយទីកន្លែង រូបចិត្ត ដែលលោក
មិត្តវេលាដែលលោកនៅធ្វើការនៅអង្គរនោះ បានយកទៅទុកនៅសារមន្ទីរ ធីមេត ជិត
នៅសាលាបារាំងសេសនៅក្នុងស្រុកប្លូកប្រទេស (ហាណូយ) ។

ចាស់ដូចកាលពីដើមវិញ(១) ។

ដោយមានលោកគូវរណ៍រយេណារ៉ាល ២ នាក់ជួយទំនុកបម្រុង
ផង គឺលោកកាល់ថែរសារូត៍ និងលោក ម៉ូរីសឡុង នោះលោក ល្វីហ្គី-
ល្លាត ជាចាស់ហ្វានសាលា ដែលបានធ្វើការមកតាំងពី ២០ ឆ្នាំហើយ ។
ជាដំបូងបង្អស់ បានទំប្រឹងចាត់ចែងការឲ្យបានចម្រើនក្នុងរឿងរ៉ាវពន្យារ-
វការនៃប្រជុំអង្គ ។

មិនយូរមានអាទិត្យណា ១ ដែលទំនេរគ្នានរបស់អ្វី ១ ដែលរកឃើញ
ថ្មីនាំនូវអំណរមកបង្ហាត់ការ ធ្វើផ្លូវដែលកំពុងទំឡើយ គឺជួនកាលឃើញ
ចារឹក ១ ថ្មីដែលគេមិនបានស្គាល់ ជួនកាលឬក្បាច់អ្វី ១ ផ្សំ ហើយជួន-
កាលឃើញមានរូប ១ ដែលគេបោះបង់ចោលជាច្រើនរយឆ្នាំនៅក្នុងព្រៃ ។

កាលពីឆ្នាំមុន គេបានគាស់ឃើញក្បាច់ចម្លាក់នៅប្របប្រាសាទ
នាគព័ន្ធ គឺជាប្រាសាទ ១ ដែលអ្នកដំណើរបានស្គាល់ច្បាស់ ដោយ
មានដើមជ្រៃដុះលប់មានបួសគ្របព័ទ្ធជុំវិញ ក្បាច់នោះមានជារូបមនុស្ស
ស្រាត អង្គុយលុតជង្គង់ជិះលើស្មាគ្នា រូបទាំងនេះប្រហែលជាខ្ចាត់ខ្ចាត់
ទៅដោយការអ្វីម្យ៉ាង ។ ដែលមិនទាន់ដឹងនូវឡើយ រូបទាំងនេះមាន
ទឹកមុខហាក់ដូចជាមានសេចក្តីបារម្ភ និងសេចក្តីសង្ឃឹមលាយឡំជាមួយ

១- ការដែលលោក ហង់រីម៉ារត់សាល់ និងលោក សារលីបាតធើរ បានធ្វើនោះ មាន
អធិប្បាយក្នុងប៊ុល្លេតាំងសាលាបារាំងសេសនៅក្នុងប្រទេសឆ្នាំ ១៩២០ ។

គ្នា គឺជាបុប្ផន៍ជាតិដែលរចនាដោយដៃកន្លាក់ជាតិរចនាខ្មែរ ប៉ុន្តែ
ជាឥតសំណាងណាស់ ព្រោះបុប្ផន៍នេះបែកបាក់ជាបំណែកអស់ទៅ
ហើយ តើគេអាចនឹងប៉ាន់ប៉ាន់ឡើងវិញ ដោយយកបំណែកផ្សេងៗ
ដែលកប់នៅក្នុងដីក្រោមស្លឹកឈើស្លាប់សព្វថ្ងៃនេះនៅឡើយ មកផ្គុំបាន
ឬទេ ប្រហែលជាយើងនឹងសង្ឃឹមបាន ច្រើនៗនេះ ឃើញថាគេនឹង
ចេញលឿងពីរ១ ទំព័រថ្មីទៀត មកលើរឿងពីរដែលព្រះនិងប្រាសាទអង្គរ
ធ្វើឲ្យមានជាច្រើនជំពូកណាស់មកហើយនោះ ។

ក្រុងអង្គរ នៅថ្ងៃ ២៨ អ្នក ១៩២២ ។

វិគ្គ ធីតា លូមេ ហ្វ

- ចប់ -

